

STEDELIJK INITIATIEF OF HERTOGELIJKE REPRESSIE?

Financiële hervormingen en kredietbeleid te Gent (1453-1495)¹

Urban dynamics or Ducal repression? Financial reforms and public credit policies in Ghent (1453-1495)

Although the late-medieval Flemish towns have long been known for their uprisings against the (Burgundian) central state, a relatively small amount of research has been undertaken into the subject of differences in actual policies between the insurrectionist ('particularist') party on the one hand, and the pro-ducal ('centralist') party on the other hand. My analysis of the financial policies in the town of Ghent during the politically polarized period 1453-1495 illustrates a remarkable contrast in the financial measures taken by each political party. The particularist party, which assumes power in 1477, implemented the more dynamic and socially progressive policies, even though by the end of the fifteenth century its political options seemed increasingly constrained.

In de politieke en sociale geschiedschrijving van het laatmiddeleeuwse Vlaanderen vormt het problematische staatsvormingsproces één van de meest besproken onderzoeksthema's. Het vorstelijke centraliseringsstreven werd in Vlaanderen immers telkens opnieuw geconfronteerd met het weerbarstige optreden van particularistische milieus in de steden. De term 'particularisme' dient in deze context te worden begrepen als een verzamelnaam voor elke vorm van stedelijk beleid dat voornamelijk uitging van het lokale belang en dus zoveel mogelijk de centralistische tendensen trachtte tegen te gaan. In heel wat Vlaamse steden ontstond tijdens de late middeleeuwen een politieke tegenstelling tussen centralistische en particularistische partijen, die herhaaldelijk aanleiding heeft gegeven tot lang slepende, openlijke

¹ Dit artikel is gebaseerd op mijn licentiaatsverhandeling: Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495) (Licentiaatsverhandeling Geschiedenis Universiteit Gent 2006). Deze zal in boekvorm verschijnen bij de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Ik dank prof. dr. Marc Boone voor zijn begeleiding van mijn verhandeling en dr. Jelle Haemers en prof. dr. Bruno Blondé voor het nalezen en becommentariëren van een eerdere versie van dit artikel.

conflicten en opstanden tegen het centrale gezag.² Gezien het grote belang van deze langdurige politieke strijd op het vlak van de staatsvorming, is het enigszins verwonderlijk dat de concrete stellingnamen van beide groepen op lokaal vlak nog nauwelijks onderzocht werden. Voor een goed begrip van de laatmiddeleeuwse stedelijke opstandigheid en de voltrekking van het moeizame staatsvormingsproces, zou een inzicht in de bestuurlijke strategieën en concrete beleidsopties van beide politieke groepen niettemin bijzonder waardevol zijn.

Of ze nu particularistisch dan wel centralistisch gezind waren, het grootste deel van de politiek actieve groepen in de stad behoorde doorgaans tot de stedelijke elite. Wel verschillend waren de coalities die beide partijen aangingen en de steun die ze onder de diverse bevolkingsgroepen genoten. De particularistische partij kon vaak rekenen op een grotere steun van de ambachtelijke middengroepen in de stad, en diende in ruil daarvoor zo goed mogelijk aan de voornaamste eisen van deze middengroepen tegemoet te komen.³ Dit leidde onder meer tot het zogenaamde 'Arteveldemodel', dat door Jelle Haemers voor de Gentse opstand van 1449-1453 gedefinieerd werd.⁴ Dit model kwam tot stand wanneer de macht veroverd werd door gegoede top- en middengroepen en deze een aantal particularistische maatregelen uitvaardigden voor een zogenaamd rechtvaardig en sociaal bestuur, zonder evenwel de eigen politieke positie te verzwakken. Tot nu toe werd dit model voornamelijk op juridisch gebied gedefinieerd en enkel voor de periode 1449-1453 onderzocht. Het is één van de doelstellingen van dit artikel om na te gaan in welke mate dit Arteveldemodel zich ook op andere domeinen, en tijdens andere periodes van de Gentse politieke geschiedenis gemanifesteerd heeft.

In zijn uitgebreide studie van de Gentse stadsfinanciën tijdens de eerste helft van de vijftiende eeuw, besteedde Marc Boone voor het eerst op systematische wijze aandacht aan de problematiek van het financiële beleid binnen het kader van de particularistische en centralistische tweestrijd.⁵ Hij bestu-

2. Onder meer: W.P. Blockmans, 'Revolutionaire mechanismen in Vlaanderen van de 13e tot de 16e eeuw', *Tijdschrift voor sociale wetenschappen* 19 (1974) 123-140; J. Dumolyn en J. Haemers, 'Patterns of urban rebellion in medieval Flanders', *Journal of Medieval History* 31 (2005) 369-393; M. Boone en M. Prak, 'Rulers, patricians and burghers: the Great and the Little traditions of urban revolt in the Low Countries', in: K. Davids en J. Lucassen, *A miracle mirrored: the Dutch republic in European perspective* (Cambridge 1995) 99-134, aldaar 107-109.

3. Boone en Prak, 'Rulers, patricians and burghers', 128-129. Dit neemt uiteraard niet weg dat de coalities in de voortdurende machtsstrijd binnen de Vlaamse steden soms andere vormen aannamen, waarbij (zoals op het einde van de 15e eeuw) ook bijvoorbeeld de lokale adel zich bij het particularistische kamp kon aansluiten.

4. J. Haemers, *De Gentse opstand (1449-1453). De strijd tussen netwerken om het stedelijke kapitaal* (Kortrijk-Heule 2004) 251-264 en 430-434.

5. M. Boone, *Geld en Macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)* (Gent 1990) passim.

deerde voornamelijk de consequenties van de politieke ommezwaai die de Vrede van Gavere tussen Gent en de Bourgondische staat in 1453 met zich meebracht, namelijk een drastische overgang van een 'particularistisch' stadsbestuur, naar een veeleer 'hertogelijk' en centralistisch gezinde schepensbank. Uit het onderzoek bleek dat deze politieke machtswissel duidelijke consequenties had voor de financiële huishouding van de stad. Voor het bestuderen van de concrete verschillen tussen de beleidsopties van particularistisch, dan wel centralistisch gezinde regimes, was breder en uitgebreider onderzoek echter noodzakelijk. De bedoeling van dit artikel is dan ook het vergroten van de empirische basis voor de bevindingen van Boone, door voor het eerst ook de decennia na de Vrede van Gavere te belichten. Deze periode van opeenvolgende regimewissels en sterke politieke polarisatie tussen het particularistische en het centralistische kamp leent er zich uitstekend toe om na te gaan in hoeverre de politieke stellingnamen in dit conflict tot concrete beleidsverschillen aanleiding gaven. Bovendien stelt de periode van verhoogde onafhankelijkheid en vaak zelfs openlijke opstandigheid door de Vlaamse steden tegenover het centrale gezag tussen 1477 en 1492 ons in staat om na te gaan in hoeverre het stedelijke beleidsniveau nog een eigen bestuurlijke en financiële dynamiek kon ontplooiën na decennia waarin een steeds sterker drukkend en inperkend staatsbestel haar tol had geëist.

Het belang van de Vrede van Gavere van 1453 voor de geschiedenis van Gent kan moeilijk overschat worden. Na vier jaar van openlijke opstandigheid tegen het Bourgondische regime van hertog Filips de Goede, werden de Gentse particularisten op het slagveld van Gavere met harde hand tot gehoorzaamheid gedwongen.⁶ Een zwaar bestraffend dictaat werd uitgevaardigd dat voor de komende decennia een sterk centralistisch gezind regime in Gent zou installeren.⁷ Het regime der drie leden, dat had ingestaan voor een aanzienlijke invloed van de ambachtsmilieus in de Gentse politiek, werd afgevoerd en vervangen door een bestuur van de hertogelijk gezinde stedelijke elite.⁸ De voortdurende doorvoer van stedelijk kapitaal naar de hertogelijke schatkist werd daarmee verzekerd. Sterk verhoogde indirecte belastingen werden daarbij ingesteld om de stadskas van voldoende middelen te voorzien.

6. Haemers, *De Gentse opstand*; M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384-1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces* (Brussel 1990) 226-235.

7. Uitgegeven in L.P. Gachard, *Collection de Documents inédits concernant l'histoire de Belgique*, deel II (Brussel 1834).

8. Het systeem der drie leden was de politieke bestuursvorm die in Gent sedert ca. 1360 verantwoordelijk was voor een efficiënte manier van conflictbeheersing. Daartoe werden zo goed als alle politieke organen en instellingen evenredig verdeeld over de drie voornaamste geledingen van de stad: de poortერი, de weverij en de 53 kleine neringen: Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 49.

Filips' zoon en opvolger Karel de Stoute werd al van af zijn Blijde Intrede te Gent op 28 juni 1467 geconfronteerd met het grote ongenoegen dat in de Gentse samenleving heerste tegenover de centralisatiepolitiek van de Bourgondische hertogen. De frustraties over de Vrede van Gavere en de toen opgelegde extra accijnzen vonden hun uitdrukking in een algemeen oproer waarbij de hertog onder druk werd gezet om de bepalingen van Gavere te herroepen.⁹ De particularistische overwinning bleek echter van korte duur, en minder dan een jaar later werd Gent al opnieuw in haar politieke en financiële keurslijf gedwongen.

Het sneuvelen van Karel de Stoute voor de poorten van Nancy in 1477 bracht een tijdelijke omkering van de machtsbalans met zich mee. De kersverse hertogin Maria van Bourgondië diende in enkele algemene en lokale privilegiën meteen zware toegevingen te doen aan haar onderdanen. In Gent werden de strafbepalingen van de Vrede van Gavere ongedaan gemaakt en werd het regime der drie leden hersteld.¹⁰ In de daaropvolgende jaren zou aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, Maria's echtgenoot, geleidelijk aan proberen de toegevingen van 1477 terug te schroeven. Al tijdens het laatste jaar van Maria's korte leven, kwamen heel wat spanningen aan het licht tussen enkele machtige stedelijke netwerken in Gent en Brugge enerzijds en Maximiliaans staatkundige ambities anderzijds. Na het overlijden van Maria van Bourgondië in maart 1482 escaleerde het conflict over het al dan niet toekennen van het regentschap aan Maximiliaan. Dit leidde al snel tot een nieuwe opstand. Met uitzondering van de periode tussen juni 1485 en november 1487, waarin de aartshertog erin slaagde zijn macht te herstellen, zou deze opstandigheid van de Vlaamse steden in samenwerking met enkele adellijke elementen tot 1492 voortduren.¹¹ In deze periode was het de Vlaamse regent-

9. Hierover onder meer R. Vaughan, *Charles the Bold* (Londen 1973) 6-7; V. Fris, 'La restriction de Gand (13 juillet 1468)', *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent* 31 (1923) 59-142; P. Arnade, 'Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent entry of 1467', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 45 (1991) 69-94; M. Boone, 'Législation communale et ingérence princière: la "restriction" de Charles le Téméraire pour la ville de Gand (13 juillet 1468)', in: J.-M. Cauchies en E. Bousmar (eds.), *Faire bans, edictz et statuz'. Légiférer dans la ville médiévale. Sources, objets, acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1500* (Brussel 2001) 139-151.

10. W.P. Blockmans, 'Breuk of continuïteit', in: W. Blockmans (ed.), *1477. Le privilège général et les privilèges régionaux de Marie de Bourgogne pour les Pays-Bas* (Kortrijk 1986) 97-125, aldaar 110, 121.

11. Over deze periode handelt naast het zeer recente proefschrift van J. Haemers, 'Ende hevet tvolc goede cause jeghens hemlieden te rysene.' Stedelijke opstanden en staatsvorming in het graafschap Vlaanderen (Doctoraatsverhandeling Geschiedenis Universiteit Gent 2006) ook het nog steeds gezaghebbende artikel W.P. Blockmans, 'Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 140 (1974) 257-368.

schapsraad, bestaande uit enkele vooraanstaande edelen uit het graafschap en vertegenwoordigers van de grote steden, die het bestuur over het graafschap in naam van de jonge Filips de Schone in handen had. Net als in 1453 werd ook na het beëindigen van deze opstand een zwaar dictaat aan Gent opgelegd, namelijk de Vrede van Cadzand.¹²

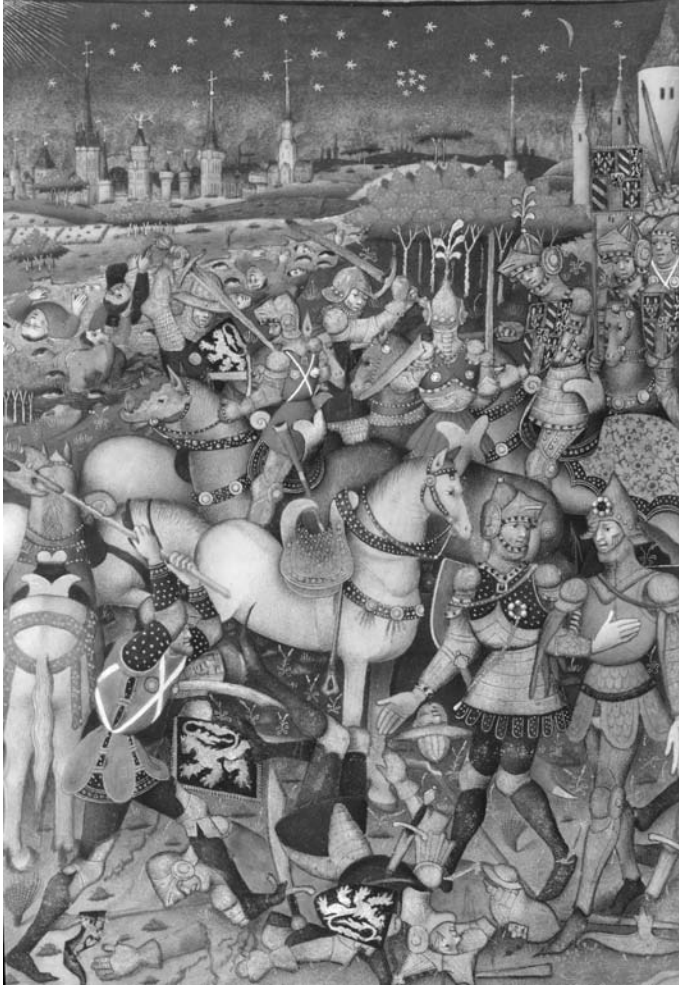
TABEL 1 *Overzichtstabel van de belangrijkste politieke perioden (1453-1492)*

<i>Periode*</i>	<i>Aard van het stedelijke bestuur</i>	<i>Bestuur van het graafschap</i>
1453-1466	Centralistisch	Filips de Goede
1467	Particularistisch	Karel de Stoute
1468-1477	Centralistisch	Karel de Stoute
1477-1482	Particularistisch	Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk
1483-1485	Particularistisch	Regentschapsraad
1486-1487	Centralistisch	Maximiliaan van Oostenrijk
1488-1492	Particularistisch	Regentschapsraad
Vanaf 1492	Centralistisch	Maximiliaan van Oostenrijk

* Uitgedrukt in schepenjaren, lopende van 15 augustus tot en met 14 augustus van het daaropvolgende jaar.

In de halve eeuw die volgde op de Vrede van Gavere van 1453 kreeg Gent op lokaal vlak dus te maken met enkele duidelijk te onderscheiden periodes waarin tegengestelde politieke regimes elkaar afwisselden aan de macht. Een eerste periode loopt van 1453 tot 1477, waarin een sterk centralistisch gezind stadsbestuur met hertogelijke getrouwen de touwtjes te Gent in handen had. Enige uitzondering daarop vormt het schepenjaar 1467-1468, toen een particularistisch gezinde stadsmagistraat kortstondig de macht had gegrepen. Na 1477 werden de politieke kaarten opnieuw geschud en kwam een particularistisch gezind stadsbestuur aan de macht. Deze situatie werd bestendig tot aan het einde van de eerste regentschapsraad in 1485. Een derde duidelijk te onderscheiden periode werd gekenmerkt door het herstel van het centralistisch gezinde regime tussen 1485 en 1487. Van 1487 tot 1492 was ten slotte voor het laatst een opstandig, particularistisch stadsbestuur aan de macht, dat pas na de Vrede van Cadzand van 1492 vervangen zou worden door een sterk centralistisch gezinde magistraat. In het hierna volgende betoog zullen we de financiële beleidskeuzes die in de loop van deze vijf ingrijpende regimeveranderingen genomen werden, onderzoeken met de focus op vier centrale aandachtspunten in de Gentse stadsfinanciën: de buitengewone uitgaven, de bestuurlijke onkosten, het belastingswezen en het kredietbeleid.

12. Dit werd gepubliceerd in Blockmans, 'Autocratie ou polyarchie', 357-368.

De slag bij Gavere, 23 juli 1453. De Gentse nederlaag op het Gaverse slagveld vormde het beginpunt van een bijzonder ingrijpende en langdurige vorstelijke bestraffing. (Afbeelding uit: Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2583, f° 340v).

De buitengewone uitgaven

Onder de buitengewone uitgaven van de stad verstaan we in de eerste plaats de stedelijke betalingen die door externe factoren gedictieerd werden en doorgaans niet systematisch in de stadsrekeningen terugkwamen. Het betreft voornamelijk de heffingen vanwege de centrale staat en de oorlogsuitgaven. Aangezien bedebetalingen aan de vorst en uitgaven ten voordele van de stedelijke militie sterk bepaald werden door de relaties tussen stad en staat, lijkt het logisch dat veranderende politieke verhoudingen binnen het parti-

cularistisch-centralistische spectrum zich in deze uitgaven gemakkelijk laten gevoelen. Het is dan ook op deze categorie van uitgaven dat we ons in eerste instantie richten om de invloed van de diverse Gentse regimewissels in de tweede helft van de vijftiende eeuw te onderzoeken.

De meest dominante uitgavencategorie in de volledige Gentse stadsfinanciën werd gevormd door de uitgaven ten voordele van de Bourgondische hertog. Het gros daarvan vloeide via bedebetalingen naar de vorst, maar er waren ook andere kanalen voor de geldstroom van stad naar staat. Zo waren er bijvoorbeeld de voor de stadskas bijzonder ingrijpende boetebetalingen die telkens in het kader van de vorstelijke repressie werden opgelegd. In 1453 bracht een dergelijke boetebetaling Gent zwaar in de schulden, en in 1492, na de Vrede van Cadzand, werd dit nog eens, maar in mindere mate, overgedaan.¹³

Naast de uitzonderlijke boetes, waren er ook de vaker voorkomende bededen ten voordele van de vorst. Vooral de regeringsperiode van Karel de Stoute zorgde op dit vlak voor een bijzonder grote druk op de stadskas. Daar waar Filips de Goede in de jaren na de Vrede van Gavere Gent nog enigszins de kans gaf om financieel op adem te komen, dreef Karel de Stoute vanaf 1470 bijna genadeloos de bedelast de hoogte in. De hertog en zijn administratie maakten daarbij handig gebruik van leenoperaties en traditionele vorstelijke rechten om de onderhandelingsmacht van de representatieve organen uit te hollen.¹⁴ Ook in de eerste jaren na de dood van Karel de Stoute dienden de Vlaamse steden nog heel wat bedebetalingen op te hoesten, die vooral bedoeld waren om de oorlog tegen Frankrijk te financieren.¹⁵ Vanaf 1480 kwam er uit de Vlaamse steden steeds meer kritiek op de manier waarop de centrale overheid omging met de haar toegekende bededen. Nadat de Gentse vraag naar meer rechtstreekse controle over de besteding van deze middelen geweigerd werd, bleef de stad voortaan afwezig tijdens de representatieve vergaderingen.¹⁶ Het resultaat daarvan was het volledig uitblijven van bedebetalingen aan de vorst vanaf 1480. Ook tijdens de regentschapsraad, na de dood van Maria van Bourgondië in 1482, werden uiteraard aan de vijandige Bourgondisch-Habsburgse staat geen bedebetalingen overgemaakt. Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat Gent in deze periode heel wat, vaak onrechtstreekse, financiële bijdragen leverde aan de regentschapsraad die Maximiliaan als

13. Over de wanbetaling bij deze laatste boete: Stadsarchief Gent (verder SAG) stadsrekeningen (reeks 400) 1492-1494 en renteboeken (reeks 406) 1492-1494, gecombineerd met SAG 94/789 en V. Fris, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515* (Gent 1904) 271-273. Voor de uitvoering van de berekeningen, zie: W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495)* (Licentiaatsverhandeling Geschiedenis Universiteit Gent 2006) 79: tabel 11.1.2.

14. Een dergelijke operatie via een lening van bijzondere omvang vinden we bijvoorbeeld in 1470: SAG 400/21, f° 80r.

15. Bijvoorbeeld SAG 400/26, f° 23r en f° 143r.

16. Blockmans, 'Autocratie ou polyarchie', 260-261.

landsheer kwam te vervangen. Echte bedden waren dit echter niet. Pas in 1485, nadat Maximiliaan de opstandige steden had weten te bedwingen, kon hij hen er opnieuw toe brengen bedden goed te keuren. De aartshertog probeerde meteen het onderste uit de kan te halen, waardoor in de schepenjaren 1485 en 1486 Gent maar liefst 30 procent van haar totale inkomsten via de bedden naar de vorstelijke schatkist zag vloeien.¹⁷ Na het begin van de tweede opstand tegen Maximiliaan, in november 1487, werden de bedebetalingen opnieuw volledig opgeschort. Pas na de Vrede van Cadzand kon het normale verloop van beddeonderhandelingen en -betalingen opnieuw hervat worden.

De opstanden tegen Maximiliaan in de jaren 1482-1485 en 1487-1492 hadden dus alvast één belangrijk financieel voordeel voor de stad: de bijzonder zware beddebetalingen uit de periode voordien bleven erdoor uit. Bovendien kan men veronderstellen dat de enorme lasten die zowel door Karel de Stoute als door Maximiliaan van Oostenrijk via de bedden op Gent gelegd werden, en de manier waarop de middelen uit deze bedden door de vorstelijke administratie besteed werden, in niet geringe mate mee aan de basis lagen van de stedelijke opstandigheid.¹⁸ Uiteraard betekent dit niet dat de opstandige jaren voor Gent automatisch een financiële herademing betekenden, aangezien de stad nu andere lasten te dragen had. In de eerste plaats denken we daarbij aan de kosten voor de organisatie en logistieke ondersteuning van de regentschapsraad.¹⁹ Ook de militaire uitgaven namen tijdens de opstandige jaren, en dan voornamelijk tijdens de tweede regentschapsraad (1487-1492), een uitzonderlijk hoge vlucht.²⁰

Het beeld dat met betrekking tot de buitengewone uitgaven van de stad ontstaat, is er op het eerste gezicht één van globaal evenwicht. Weliswaar veranderde de finaliteit van de buitengewone uitgaven onder de opstandige regimes sterk. Ze kwamen niet langer de vorst ten goede, maar wel de organisatie van de opstandige regentschapsraad en haar militaire activiteiten. Daarnaast werden na afloop van de diverse opstanden stevast hardhandige

17. Op basis van SAG 400/29 en SAG 406/II. Vergelijk met bijvoorbeeld Antwerpen (zes-tien procent) en Amsterdam (zes procent) tijdens de zestiende eeuw: M. 't Hart en M. Limberger, 'Staatsmacht en stedelijke autonomie', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 3 (2006) nr. 3, 36-72, aldaar 45.

18. Eenzelfde scenario geldt uiteraard ook voor Brugge, zie bijvoorbeeld J. Haemers, *Ende hevet tvolc*, 507-508.

19. Stadsrekeningen (SAG reeks 400) 1484-1492.

20. Nochtans kwamen militaire uitgaven vanwege de stad ook voor in niet-opstandige periodes, zoals bijvoorbeeld in het kader van de landsverdediging tegen de Franse invallen net na de dood van Karel de Stoute. Daarover onder andere B. Verbist, *Van Nancy tot Cadzand*. Het Gentse gemeenteleger van 1477 tot 1492 (Licentiaatsverhandeling *Geschiedenis Universiteit Gent* 2006) 8-66; P. Van Ussel, *De regering van Maria van Bourgondië over de Nederlanden* (Leuven 1943) 30-31; W.P. Blockmans, 'De constitutionele betekenis van de privilegiën van Maria van Bourgondië', in: Blockmans (ed.), 1477, 474.

repressiemaatregelen opgelegd vanwege de hertogelijke administratie, die opnieuw de buitengewone uitgaven de hoogte injoegen. De vraag blijft echter wel of, bij een afweging van beide beleidstypes, de stad op het vlak van buitengewone uitgaven minder onder druk kwam te staan tijdens de opstandige periodes dan wanneer er een hertogelijk gezinde partij aan de macht was. Het antwoord daarop moet noodgedwongen voorzichtig blijven, aangezien de beschikbare bronnen geen uitsluitsel kunnen bieden. Tijdens periodes van oorlog gebeurde het immers vaak dat afzonderlijke rekeningen werden aangelegd, waarin een groot deel van de uitzonderlijke financiële boekhouding opgenomen werd.²¹ Ook voor sommige jaren uit de besproken periodes kunnen we vermoeden dat dergelijke afzonderlijke rekeningen bestaan hebben.²² De regelmatige stadsrekeningen en de uitzonderlijke oorlogsrekeningen die bewaard bleven, leveren ons niettemin het volgende beeld op voor de Gentse buitengewone uitgaven.

TABEL 2 *Gemiddelde buitengewone uitgaven per periode (jaargemiddelden, in penningen van de Vlaamse pond groot d.gr.Vl.)*

<i>Periode (in schepenjaren)</i>	<i>Gemiddelde bedebetalingen</i>	<i>Gemiddelde oorlogsuitgaven</i>	<i>Gemiddelde buitengewone uitgaven</i>	<i>Gemiddelde totale uitgaven</i>
1468-1476 (‘centralistisch’)	1.016.591	59.220	1.075.812	2.926.526
1476-1484 (‘particularistisch’)	200.397	234.759	435.156	2.374.425
1485-1486 (‘centralistisch’)	1.223.571	41.330	1.264.901	3.297.604
1487-1491 (‘particularistisch’)	8.012	1.007.490	1.015.502	1.677.719
1492-1495 (‘centralistisch’)	867.393	45.797	913.191	2.455.783
Gemiddelde 1460-1495	503.106	197.098	718.541	2.684.527

Bron: Stadsrekeningen en renteboeken 1460-1495 (Stadsarchief Gent [SAG] reeksen 400 en 406).

De twee centralistische periodes onder Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk springen in het oog door hun ongemeen zware bedebetalingen. De jaren na de dood van Karel de Stoute en tijdens de eerste regentschapsraad vallen dan weer op door hun uitzonderlijk lage buitengewone uitgaven. Nog opvallender is echter de uitzonderlijke omvang van de buitengewone uitga-

21. Dezelfde bemerking treft men bijvoorbeeld ook aan in G. Vermeesch, ‘Stadsfinanciën, oorlog en staatsvorming. Doesburg 1492-1648’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 3 (2006) nr. 3, 73-95, aldaar 80.

22. Wellicht vooral in de periode van de eerste regentschapsraad.

ven tijdens de oorlogsjaren van de tweede regentschapsraad (1487-1492). Hoe hoog de bedebetalingen ten opzichte van de vorst ook opliepen onder Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk, wanneer het opstandige Gent in een langdurige open confrontatie terecht kwam met de centrale staat, woog dit duidelijk even zwaar door op de buitengewone uitgaven. In dat verband is het ook illustratief dat Gent in de oorlogsjaren vóór 1492 heel wat meer aan militaire uitgaven spendeerde dan de stad achteraf bij de boete van Cadzand voor de vorst moest ophoesten.²³ Dus niet zozeer de omvang van de buitengewone uitgaven, maar wel de inspraak in de besteding ervan, vormde het twistpunt tussen de particularistische en centralistische regimes.

De bestuurlijke uitgaven

Het tweede type stedelijke uitgaven waarvan we de veranderingen in hun politieke context willen plaatsen, zijn de bestuurlijke uitgaven. Het gaat daarbij om alle onkosten die een regelmatig karakter aannamen en bij de ‘normale’ werking van het stadsbestuur hoorden, zoals onkosten voor de beloning, administratie of stedelijke feestelijkheden. Hoewel deze uitgaven een relatief beperkte plaats in de totale stadsfinanciën innamen, verdienen ze onze aandacht omdat één van de zeldzame expliciete besparingsmaatregelen uitsluitend op deze categorie van uitgaven betrekking had. Het gaat om de *restrictie of besnijdenisse* van 1468.²⁴ De *restrictie* bestaat uit een opsomming van artikelen waarin zowat elk onderdeel van de regelmatige bestuurlijke uitgaven van de stad aan bijkomstige regels werd onderworpen voor een periode van zes jaar en waarvan we zo meteen enkele voorbeelden concreet belichten. De controle op de naleving van de *restrictie* en het toezicht op de *tresoriers* werd daarbij toevertrouwd aan een nieuw samen te stellen commissie van zes Gentse *notables et riches* die jaarlijks door de vorstelijke commissarissen bij de wetsvernieuwing moesten worden aangesteld.²⁵ Het mag duidelijk zijn dat dit de vorstelijke partij een rechtstreekse invloed over het financiële beheer van de stad zou verlenen, die tot op dat moment ongekend was. De doelstellingen van de *restrictie*, hoewel ogenschijnlijk zuiver financieel en administratief-bestuurlijk van aard, kunnen dan ook niet los gezien worden van de politieke context waarin deze tekst tot stand kwam.

23. Alleen al voor de drie jaar waarvan we de volledige oorlogsuitgaven kennen (1487, 1488 en 1491), krijgen we een bedrag dat 1,25 maal de som van de boete van Cadzand bedroeg: SAG 400/29, 400/30, 406/12 en 406/14.

24. Deze werd uitgegeven in Fris, ‘La restriction’. Een uitgebreide tekstuele bespreking vindt men bij Boone, ‘Législation communale’, 139-151.

25. Fris, ‘La restriction’, 84, art. 82.

Tijdens de kortstondige opstand van 1467, toen na het oproer bij de Blijde Intrede van Karel de Stoute een nieuwe, particularistisch gezinde magistraat aan de macht was gekomen,²⁶ hadden heel wat elementen uit de ‘onderbuik’ van de Gentse samenleving geëist dat de corruptie en verspilling van de zogenaamde *levereters* aan banden moest gelegd worden.²⁷ Aan deze eis werd door de hertog tegemoet gekomen door het instellen van een uitgebreid onderzoek.²⁸ Toen dit financieel onderzoek door de hertogelijke administratie bijna een jaar later afgerond werd, was de politieke situatie in Gent danig veranderd. De machtsbalans was volledig omgeslagen in het voordeel van de hertog die, onder andere als gevolg van zijn tussentijdse intimiderende verovering van Luik, de Gentse opstandelingen tot absolute gehoorzaamheid had gedwongen. Het besparingsplan dat door de hertogelijke administratie voorgesteld werd en dat als de *restrictie* het leven zou ingaan, kon dan ook volledig in het politieke voordeel van de hertog worden aangewend. De rechtstreekse controle die de nieuwe controlecommissie over het financiële bedrijf van de stad verwierf, was daar slechts één aspect van.

Een ander aspect van de politieke betrachtingen die aan de *restrictie* ten grondslag lagen, vinden we in enkele van de concrete besparingsmaatregelen zelf. De belangrijkste ingreep van de *restrictie* was de afschaffing van de beloning voor het politieke personeel van de stad.²⁹ Daardoor werd de sociaal-economische rekruteringsbasis voor de Gentse politiek sterk versmald, wat de politieke deelname vanuit de meer bescheiden ambachtsmiddengroepen meteen een stuk moeilijker maakte. De achterliggende bedoeling was wellicht om de politieke macht van de gegoede, hertogelijk gezinde partij in de stad te vergroten. Daarnaast werden de meest uiteenlopende soorten bestuurlijke uitgaven ingeperkt. Zo werden bijvoorbeeld maxima opgelegd aan de uit te keren reisvergoedingen, werd op de kantooruitgaven zo veel mogelijk beknot, en moest de stad ook het aantal uit te delen aalmoezen verminderen. De inkrimping van de bestuurlijke uitgaven was echter niet algemeen. In schril contrast met de rigoureuze beperkingen die aan andere bestedingen werden opgelegd, staat de lakse manier waarop in de *restrictie* werd opgetreden tegen het fenomeen van de *prosenten*, of de door de stad strategisch uitgedeelde giften en wijnkannen, die als middeleeuwse relatiegeschenken bij uitstek

26. Over het karakter en de samenstelling van deze opstandige magistraat: J. Haemers, *Ende hevet tvolc*, 300-301.

27. Daarmee werd de aan spilzucht lijdende topgroep van de stad bedoeld, die sedert 1453 de touwtjes stevig in handen had gekregen.

28. Heel wat kosten voor de vergaderingen die daartoe plaats vonden, zijn te vinden in de stadsrekeningen. Bijvoorbeeld *SAG 400/21*, fo 297r e.v. Ook melding hiervan in Boone, ‘*Législation communale*’, 144 en Fris, ‘*La restriction*’, 70.

29. Fris, ‘*La restriction*’, 76-88.

werden gebruikt.³⁰ Hoewel de uitgaven voor *prosenten* gemiddeld vijftien procent van de bestuurlijke uitgaven besloegen, werd dit nuttige kanaal voor de uitbouw van een hertogelijk gezind netwerk nauwelijks aan banden gelegd.³¹ Meer nog, in de jaren na de *restrictie* stegen de betalingen voor *prosenten* bijzonder scherp, tot ze in 1474 voor meer dan 30 procent van de bestuurlijke uitgaven verantwoordelijk waren. Een gelijkaardig selectieve manier van besparen wordt in de *restrictie* ook ten toon gespreid bij de behandeling van de door de stad ondersteunde feesten en processies. De uiterst strenge manier waarop de kosten voor het jaarlijks *auweet* aan banden werden gelegd,³² contrasteert immers scherp met het zo goed als onaangetaast blijven van de kosten voor de processie naar Doornik. Vanuit zuiver financieel oogpunt valt dit moeilijk te begrijpen. De processie van Doornik was niet alleen veel duurder, maar bracht daarenboven voor het grootste deel kosten met zich mee die nog nauwelijks enig praktisch nut hadden en vooral tot een verworven recht van de schepenen waren uitgegroeid.³³ Wanneer men zich echter realiseert dat het *auweet* een jaarlijkse rondgang van de gewapende ambachten was – een duidelijk symbool van de politieke en militaire aspiraties van de meer particularistische elementen in de stad –, dan begrijpt men alvast waarom de hertogelijke administratie daar streng tegen optrad.³⁴ Dat de processie van Doornik tegelijkertijd wel zo goed als onbelemmerd kon blijven bestaan, kan zowel te wijten zijn aan de sterk legitimerende functie die de deelname aan deze processie voor de leden van de hertogelijke partij kon betekenen, als aan het feit dat ze zorgde voor een verhoogde Vlaamse aanwezigheid in het rechtstreeks van de Franse kroon afhankelijke Doornik.³⁵

30. Over de betekenis van deze prosenten: V. Groebner, *Liquid Assets, Dangerous Gifts. Presents and Politics at the End of the Middle Ages* (Philadelphia 2000) passim; Boone, *Geld en macht*, 478; E.A. Derville, 'Pots-de-vin, cadeaux, racket, patronage', *Revue du Nord* LVI (1974) 341-364. Zie ook M. Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag?', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 2 (2005) nr. 4, 68-94. De enige bezuinigingsmaatregel die met betrekking tot de *prosenten* in de restrictie opgenomen werd, stipuleerde dat wijn voortaan enkel nog in kannen, en niet langer in tonnen, mocht aangeboden worden.

31. Tot de zogenaamde *abolitie* van 15 juli 1469, had de vorst niet rechtstreeks het benoemingsrecht van de Gentse schepenbanken in handen. Over de moeilijkheden van het hertogelijk gezinde stedelijke netwerk om in Gent vaste voet aan de grond te krijgen: Haemers, *Ende hevet tvolc*, 302-303.

32. Een symbolisch geladen feest dat vooral bij de ambachten van de stad sterk in trek was.

33. Het gaat om de *voederringhe*, de onkostenvergoeding voor aangepaste processiekleding (blauwe tabbaarden) die jaarlijks voor de processie aan de Gentse schepenen toegekend werden, zelfs wanneer ze aan de eigenlijke processie niet deelnamen. H. Nowé, 'De Gentenaars en de processie van Doornik', *Oostvlaamsche zanten* 18 (1943) 11-24.

34. Maximiliaan van Oostenrijk zou later, zowel in Brugge als in Gent, nog meermaals met het *auweet* als symbool van het stedelijk particularisme geconfronteerd worden.

35. Over de politieke aspiraties van Karel de Stoute met betrekking tot de Franse invloed in de Bourgondische Nederlanden, zie: Vaughan, *Charles the Bold*, 41.

Welken van prozenten ende dinsten, die binnen desen jaere afgeden
 zijn also hier naer verlaet staet
 Groot alrechter heeren van herten. Lieve. Leden. raets
 de lide van 17 ponden. Die afgevoert waren, alrechtermeent
 en minen heeren den in Commissarissen onse herde ghedurft
 hant ende zinnen. Chrechten van Somersingen 22 stans
 van blaenden 22 ende minen heere den hant kullis van
 zynde side van ehand. te halstoupe anno 1671. De
 vbet vermaect. Was ehand teef 17 ponden te 22 of 17
 Laxot
 Ten afrekenen ten bewaer van sijnen den leden vreden van
 den honden ende vanden staeten heere sint voornse stincken den
 pofen die in dinsten hebben ten in varensten binnen desen jaere
 te vltus vbet 22 of 17 Comt
 1671 J. de G.
 n f. d.

Rekeninguitreksel met opsomming van de jaarlijks door de stad uitgedeelde prozenten (SAG, reeks 400).

Ook al vormt de *restrictie* van 1468 een zeldzame poging om de bestuurlijke financiën van de stad grondig te saneren, toch betekent dit nog niet dat het ontlasten van de stadskas het hoofddoel was. De zeskoppige controlecommissie bracht niet alleen een sterk toegenomen greep vanwege de vorst op het financiële bedrijf van de stad met zich mee, de opstellers van de *restrictie* lieten tevens niet na de verdeling van de besparingen sterk door politieke motieven te laten bepalen. Bovendien waren het niet de bestuurlijke uitgaven die het zwaarst op de stadskas drukten, maar wel de rentelast en de buitengewone uitgaven ten voordele van de vorst. In het beste geval werd door middel van de *restrictie* dus louter en alleen op de bestuurlijke uitgaven bespaard om de vlotte betaling van de vorstelijke beden te verzekeren, en niet om de stedelijke financiën structureel gezond te maken.

De gevolgen van de *restrictie* waren minder ingrijpend dan men zou verwachten. Al na één à twee jaar werd de grote meerderheid van de maatregelen niet langer nageleefd.³⁶ De plechtige nietigverklaring van de *restrictie* na de dood van Karel de Stoute in 1477,³⁷ was dan ook veeleer een sterk politiek geladen, symbolische handeling dan een beleidsdaad met concrete gevolgen. Onder geen van de politieke regimes die na 1468 in Gent actief waren, zouden nog expliciete besparingsplannen met betrekking tot de bestuurlijke uitgaven van de stad doorgevoerd worden.

36. Zo blijkt uit de stadsrekeningen, waar systematisch de in de *restrictie* gestipuleerde maxima overschreden werden. Na enkele jaren zat men terug op het niveau van bestuurlijke uitgaven van vóór de *restrictie*.

37. Fris, *Dagboek*, 250.

De fiscaliteit

Net als in de meeste andere laatmiddeleeuwse steden in de Nederlanden, vormden de indirecte belastingen de belangrijkste inkomstenbron voor Gent. Slechts in uitzonderlijke gevallen, bijvoorbeeld bij de organisatie van een eenmalige veldtocht, werd de oude *tallia* – een hoofdelijke, directe belasting – van stal gehaald om de indirecte belastingen aan te vullen.³⁸ Het systeem van indirecte belastingen, waarbij deze op bier, graan en wijn doorgaans de belangrijkste waren, had als groot voordeel dat de inning ervan relatief gemakkelijk te organiseren was en weinig administratie vereiste. Bovendien leverde de jaarlijkse verpachting van deze inning een interessante investeringsmogelijkheid op voor de gegoede elite van de stad.³⁹ Het belangrijkste nadeel aan de indirecte belastingen was het sociaal regressieve karakter ervan. Aangezien het een verbruiksbelasting op de meest noodzakelijke goederen betrof, werden de maatschappelijke groepen met de laagste inkomens, maar uiteraard met dezelfde noden inzake levensmiddelen, proportioneel gezien het zwaarst belast. De indirecte belasting was dan ook bijzonder impopulair bij grote delen van de Gentse bevolking.

De Vrede van Gavere uit 1453 vormde in de Gentse fiscaliteit een cruciale cesuur. Om de boetebetalingen voor de hertog te kunnen opbrengen, werden heel wat nieuwe indirecte belastingen, de zogenaamde *cueillotes*, ingesteld, waardoor de fiscale inkomsten plotsklaps meer dan verdrievoudigden.⁴⁰ Een dergelijk drastische verhoging van de belastingdruk droeg uiteraard een hoog risico op sociale onrust in zich. De afschaffing van de gehate *cueillotes* vormde in de jaren na 1453 dan ook één van de centrale eisen van de antihertogelijk gezinde sociale en politieke groepen. Zo lag de expliciete contestatie tegen de indirecte belastingen aan de basis van het oproer van 1467.⁴¹ Hoewel de hertog aanvankelijk voor de Gentse eisen zwichtte en de *cueillotes* tijdelijk afgeschaft werden, wist hij al snel zijn controle over de politieke situatie in de stad te herstellen. Het resultaat was niet alleen een herinvoering van de

38. Boone, *Geld en macht*, 117 en H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen* (Brussel 1934) 190.

39. Met een dergelijke verpachting bedoelen we dat het effectief innen van de inkomsten werd overgelaten aan externe personen (de pachters) in ruil voor het (op voorhand) betalen van een bepaalde pachtSom. Hoe hoog die pachtSom precies was, werd bepaald door het systeem van opbod waarbij verschillende kandidaat-pachters elkaar beconcurrerden. M. Boone, 'Triomferend privé-initiatief versus haperend overheidsoptreden? Over pachters van indirecte belastingen in laatmiddeleeuwse steden', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 2 (1989) 113-139; Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 186-197.

40. Boone, *Geld en Macht*, 124-125.

41. De Gentse opstandelingen vernietigden onder andere het *cueillotehuisje* op de Korenmarkt en scandeerden de slogan 'Weg met de cueillote'. P. Van Der Meersch, *Memorieboek der stad Ghent* (Gent 1864) 267; Fris, *Dagboek*, 206-207.

cueillotes, maar tevens een verdubbeling van het tarief op de meest regressieve heffing van allemaal: deze op het goedkoopste bier.⁴²

Toen in 1477 het regime van Karel de Stoute en zijn getrouwen in Gent ten einde kwam, werd het bewind der drie leden zoals dat vóór Gavere bestaan had, alvast in naam hersteld. Aangezien de Vrede van Gavere, waarin de gehate *cueillotes* gestipuleerd stonden, afgeschaft werd, zou men verwachten dat de nieuwe magistraat aan deze indirecte belastingen grotendeels een einde zou maken. In de praktijk bleven echter twee van de belangrijkste *cueillotes* bestaan, namelijk deze op wijn en op het 'vreemd' en 'dubbel' bier.⁴³ De meest regressieve indirecte belastingen, zoals op het graan en op het goedkopere 'enkel' bier, werden, wellicht om sociaal oproer te vermijden, wél afgeschaft. Terugkeren naar de situatie van vóór 1453 bleek echter voor het nieuwe stadsbestuur onmogelijk omwille van de ondertussen te hoog opgelopen rentelast. Meer nog, het gedeeltelijk in stand houden van de gehate *cueillotes* bleek niet voldoende om de stadskas financieel in evenwicht te houden, waardoor in februari 1479 voor de 'brede raad'⁴⁴ van de stad een voorstel gedaan werd om onder andere de heffing op het goedkope bier eveneens terug in te stellen.⁴⁵ Als reactie daartegen kwamen verschillende ambachten alweer in opstand, maar tevergeefs: de onlusten werden hardhandig bedwongen en het voorstel werd – zij het enigszins afgezwakt – toch doorgevoerd.⁴⁶ Het regime dat sinds 1477 in Gent aan de macht was, mocht in naam dan wel het herstel van het bewind der drie leden en de invloed van de ambachten ingeluid hebben, in de praktijk verliep het beleid op fiscaal vlak duidelijk niet naar de wens van verschillende ambachtsgroepen in de stad. De uitgaven waren dusdanig structureel aangegroeid dat het voor het stadsbestuur, wat haar sociale en politieke belangen ook waren, onmogelijk was geworden om de belastingdruk tot het niveau van vóór de Vrede van Gavere te laten terugvallen.⁴⁷

Wat wel binnen de mogelijkheden van het nieuwe stadsbestuur lag, was het herschikken van de belastingdruk zodat het sociaal regressieve karakter

42. Fris, *Dagboek*, 122. Het tarief kwam toen op 10,6 d.gr. per ton Gents klein bier te liggen. Het tarief zoals dat in de jaren voordien geldig was bedroeg slechts 5,3 d.gr. per ton: V. Fris, 'Oorkonden betreffende den opstand van Gent tegen Philips den Goede (1450-1453)', *Handelingen der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent* 7 (1901-1902) 57-146, aldaar 120.
43. SAG 400/26, f° 72r e.v.

44. De in de veertiende eeuw ontstane brede of grote raad van de stad (collatie) was de vertegenwoordiging van de bredere maatschappelijke geledingen in Gent. De financiële controle vormde de hoeksteen van de bevoegdheden van deze raad: Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 28-33.

45. Van Der Meersch, *Memorieboek*, 310.

46. V. Fris, 'Het oproer te Gent in 1479', *Tijdschrift van het Willemsfonds* (1903) 6, 10-11.

47. Ter vergelijking: de gemiddelde belastingsopbrengst in de periode 1477-1495 lag slechts acht procent lager dan in de periode 1460-1476, terwijl de belastingsopbrengst in de jaren na de vrede van Gavere met 69 procent gestegen was ten opzichte van de tien jaar voordien.

ervan beperkt bleef. Naast het afschaffen van de meest regressieve *cueillotes* op het graan en – tijdelijk – deze op het enkel bier, deed ze dit ook door gedeeltelijk over te stappen naar een systeem van progressieve directe belastingen. Terwijl in de driekwart eeuw vóór de dood van Karel de Stoute slechts tweemaal, en dan nog op zeer beperkte wijze, een beroep was gedaan op directe belastingen, zien we deze vanaf 1477 met grote regelmaat voorkomen in het Gentse financiële bedrijf.⁴⁸ Vernieuwend was vooral dat voor het eerst sinds het midden van de veertiende eeuw een directe, hoofdelijke, belasting ingesteld werd die op permanente leest geschoeid was en losgekoppeld werd van een tijdelijke militaire noodzaak.⁴⁹ Dit zogenaamde *pondgeld* op het bezit van de Gentse poorters en buitenpoorters betekende dus een regelrechte trendbreuk ten opzichte van het fiscale beleid uit de anderhalve eeuw voordien. Het was immers de bedoeling dat deze vermogensbelasting de verminderde inkomsten uit de deels afgeschafte, indirecte belastingen zou compenseren en de verdere uitbetaling van de renten zou verzekeren.⁵⁰ Vanaf 1481 verdwenen deze vermogensbelastingen echter opnieuw uit de rekeningen, om een nog onduidelijke reden. In de daaropvolgende jaren werden telkens nieuwe hoofdelijke belastingen aangesteld om aan acute noden te voldoen wanneer een nieuw regime aan de macht kwam in de stad, zoals in 1485, 1487 en 1492. Aan een nieuwe permanente directe taxatie, zoals in 1477-1481, waagde het Gentse stadsbestuur zich echter niet meer.

Samenvattend kunnen we wat de fiscaliteit betreft twee belangrijke breukmomenten aanduiden. Allereerst was er de Vrede van Gavere, die de belastingdruk uitzonderlijk sterk verhoogde om aan de toegenomen buitengewone uitgaven en, na enkele jaren, de rentelast te kunnen voldoen. Door de hoge uitgaven die voor de schuldaflossing vereist waren, bleken de fiscale beleids-opties voor het particularistisch gezinde regime dat in 1477 aan de macht kwam, beperkt. Toch bracht de politieke omwenteling van 1477 ook een duidelijke verandering op fiscaal vlak met zich mee, aangezien vanaf dan duidelijke pogingen ondernomen werden om van de sociaal regressieve indirecte belastingen deels over te stappen naar progressieve vermogensbelastingen. Deze pogingen tot matiging van het sociaal onrechtvaardige karakter van de stedelijke fiscaliteit staan in schril contrast met de sterke tariefverhogingen van de regressieve accijnzen die systematisch ondernomen werden na een machtsovername door het centraal gezag of althans door de hertogelijke partij in de stad, zoals in 1453, 1469 en 1492.

48. De belangrijkste zijn: SAG 400/25, f° 301 e.v.; 400/30, f° 307; 406/9; 406/11; 406/12 en nummers 1-3 en 13-18 in reeks 20.

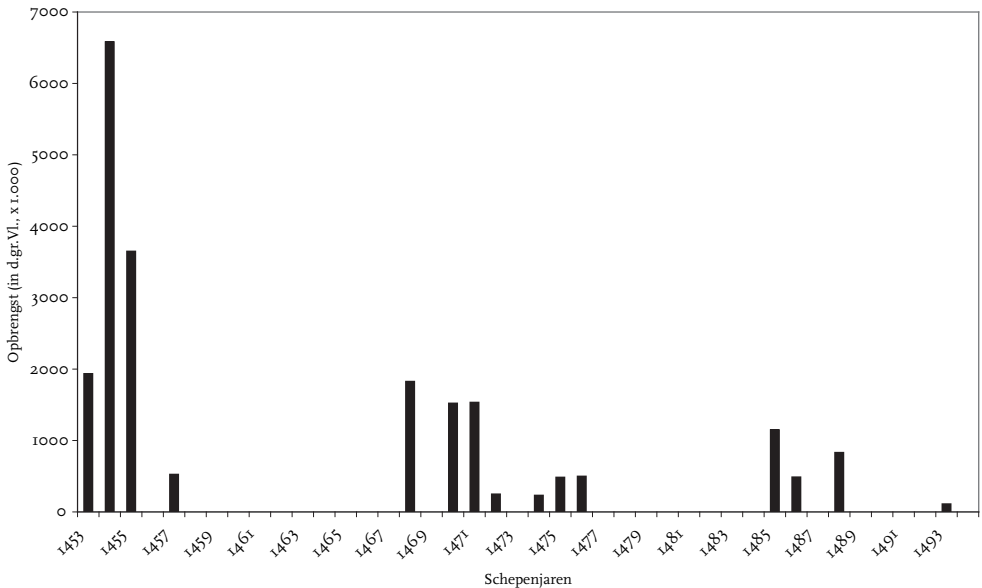
49. Dit in tegenstelling tot de belastingen op de *koningsstavels* die nooit permanent bedoeld waren en enkel uit militaire noodzaak geheven werden.

50. Van Der Meersch, *Memorieboek*, 310-314; Fris, 'Het oproer', 98-111; Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 154-157.

Het kredietbeleid

Tot slot bespreken we nog een laatste peiler van het Gentse financiewezen in de late middeleeuwen: het kredietbeleid. De voornaamste kredietvorm waar Gent zich vanaf de Vrede van Gavere op beriep, was de geconsolideerde schuld in de vorm van de renteverkoop. Bij een renteverkoop kon ieder die zijn kapitaal daartoe wenste te engageren zich een rentebrief aanschaffen die recht gaf op een jaarlijkse uitbetaling vanwege de stad. Hoewel dergelijke renteverkopen in de veertiende eeuw sporadisch voorkwamen, werden ze door de Gentse schepenen vanaf de Bourgondische periode niet langer aangewend.⁵¹ Het was pas onder druk van de grote financiële lasten die na de nederlaag bij Gavere op de stad kwamen te rusten, dat Gent opnieuw overging tot een massale renteverkoop.⁵²

GRAFIEK 1 *Ontvangsten uit renteverkopen ingesteld door de stad (1453-1495)*

51. J.D. Tracy, 'On the dual origins of long-term urban debt in Medieval Europe', in: M. Boone, K. Davids en P. Janssens, *Urban public debts* (Turnhout 2003) 13-24, aldaar 17; Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, 283.

52. Een uitgebreide bespreking daarvan bij Boone, *Geld en macht*, 60-67 en M. Boone, "Plus dueil que joie." Renteverkopen door de stad Gent in de Bourgondische periode: tussen private belangen en publieke financiën', *Driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet* 176 (1991) 3-26.

Het mag duidelijk zijn dat de renteverkopen die volgden op de Vrede van Gavere van een uitzonderlijk grote omvang waren. Nadien werd, zoals ook bij de buitengewone uitgaven ten voordele van de vorst het geval was, de stad op financieel vlak blijkbaar min of meer gespaard, tot aan de aanvang van de regeringsperiode van Karel de Stoute. In de daaropvolgende jaren kwamen – relatief bescheiden – renteverkopen bijna jaarlijks voor. Daarbij valt een zeker opportunisme vanwege de heersende elite in Gent niet uit te sluiten, aangezien die via de renteverkopen een interessante investeringsmogelijkheid voor zichzelf in het leven riep.⁵³

In 1477 kwam deze politiek van renteverkopen abrupt ten einde en werd pas bij de machtsovername van de hertogelijk gezinde partij in 1485-1487 opnieuw hernomen.⁵⁴ Het samenvallen van centralistisch gezinde regimes in Gent met het organiseren van renteverkopen is duidelijk. Dat het regime van na 1477 niet bepaald happig was op het uitschrijven van nieuwe renteverkopen, hoeft niet te verwonderen als men in aanmerking neemt dat al sinds 1458 jaarlijks gemiddeld 44 procent van de totale ontvangsten van de stad aan de betaling van renten gependeed werd.⁵⁵ Bovendien bleek de stad ondertussen ook een schuldenberg aan nog niet betaalde, achterstallige renten op te stapelen. In 1468 bedroeg deze nog 461.000 d.gr.Vl., terwijl die tien jaar later, in 1478, al bijna verdrievoudigd was. Geconfronteerd met een dergelijke schuldenlast, lijkt het logisch dat het nieuwe bestuur na 1477 het aangaan van nieuwe schulden probeerde te vermijden. Bovendien speelde er ook een politieke beweegreden mee. Het particularistisch gezinde stadsbestuur steunde voor haar interne machtsbasis op een coalitie met de ambachtsgroepen in de stad. Voor hen was de afschaffing of verlaging van de zware indirecte belastingen de voornaamste eis. Een dergelijke belastingverlaging zou echter onmogelijk zijn als de rentelast steeds maar bleef aangroeien, wat voor de tijdgenoot maar al te duidelijk was.⁵⁶ Bovendien zal het de laatmiddeleeuwse

53. Voor de Gentse renteverkopen van 1453-1460 werd reeds afdoende bewezen dat deze een belangrijke rol speelden in de netwerkvorming rond het staatsvormingsproces, daar voornamelijk de meer geboede hertogelijk gezinde elites op de renten intekenden. Boone, 'Plus dueil que joie', passim.

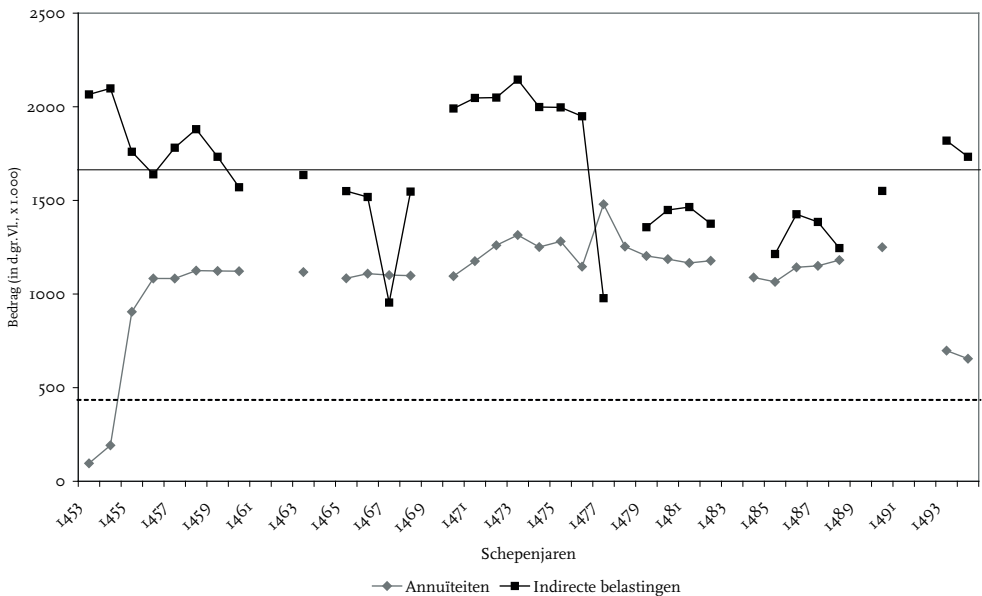
54. Dit weerhield de regentschapsraad er nochtans niet van om wel renteverkopen ten laste van het volledige graafschap te organiseren, waarvan de opbrengst ten dele ook de Gentse stadskas ten goede kwam. SAG charter 94/804 en W.P. Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1467-1477). Excerpten uit de rekeningen van de steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren* (Brussel 1971) nummers 245, 250, 449, 498, 516, 520, 592, 625-628, 630, 631, 633 en 663.

55. Stadsrekeningen en renteboeken 1458-1495: SAG reeks 400 (18-32) en reeks 406 (9, 11-14). Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 337.

56. Zo wordt in een remissiebrief van Maximiliaan van Oostenrijk (maar wellicht geschreven door het stadsbestuur zelf) uit 1477 bijvoorbeeld duidelijk gesteld dat de accijnzen en *cueillotes* ingesteld werden om in de betaling van de renten en schulden van de stad te kunnen voldoen: SAG charter 94/719.

Gentenaar wellicht niet ontgaan zijn dat de winsten die de kapitaalkrachten uit hun investeringen in stedelijke renten haalden, door de stad voornamelijk geput werden uit de stedelijke accijnzen die proportioneel gezien zwaarder op de minder gegoede bevolkingsgroepen drukten. Wilde het nieuwe stadsbestuur vanaf 1477 dan ook een sociaal rechtvaardiger en financieel gezonder beleid voeren, dan was het van cruciaal belang dat er in de eerste plaats geen nieuwe renteverkopen meer georganiseerd werden, en dat, voor zover mogelijk, de bestaande schuldenlast zo goed mogelijk werd teruggedrongen.⁵⁷

GRAFIEK 2 Jaarlijks uitbetaalde annuïteiten en opbrengst van de indirecte belastingen (1453-1495)

In 1479 kwam het dan ook tot een duidelijk geëxpliciteerd plan om de schuldenlast van de stad zo goed mogelijk in te perken. Bij deze saneringspoging werd een afzonderlijke rentekas van de globale stadskas afgesplitst en onder de controle van drie *ghecommitteerden* geplaatst.⁵⁸ Deze financiële curatoren die voortaan naast de *tresoriers* zouden functioneren, hadden tot belangrijkste taak te voorzien in de vlotte betaling van de annuïteiten en het afbouwen van

57. Deze houding kan ook gezien worden in een algemene tendens waarbij de meeste stadsbesturen in de Nederlanden rond het jaar 1500 doordrongen raakten van een zekere vijandigheid tegenover alle vormen van krediet: R. van Schaik, 'The sale of annuities and financial politics in a town in the Eastern Netherlands, Zutphen, 1400-1600', in: Boone, Davids en Janssens, *Urban Public Debts*, 109-126, aldaar 121.

58. De boekhouding van deze rentekas zit verspreid in SAG reeks 406. Door deze boekhoudkundige splitsing werd in het verleden al eens aangenomen dat het opstandige Gent na 1479 de betaling van haar annuïteiten gewoon staakte – wat dus niet het geval was.

de rentelast. Daartoe kregen ze een aantal specifieke inkomsten toegewezen. In de eerste plaats werden de inkomsten uit de *cueillotes* op wijn en dubbel bier en de vermogensbelasting op de poorters van de stadskas naar de rentekas overgeplaatst, terwijl daarnaast ook twee nieuwe inkomstenbronnen ingesteld werden, namelijk een vermogensbelasting op de buitenpoorters en een nieuwe *cueillote* op het enkel bier.⁵⁹ Het is opvallend dat voor de financiering van deze rentekas gekozen werd voor een combinatie van directe en indirecte belastingen. Dit bevestigt de indruk dat het hier om een compromisoplossing ging die pas na de nodige contestatie tot stand gekomen was.⁶⁰

De ten uitvoer legging van deze saneringsplannen door het particularistische stadsbestuur in 1479, is niet zonder historisch belang. Op zich was een dergelijke saneringsoperatie in de late middeleeuwen niet uniek. Tussen 1492 en 1500 vroegen heel wat steden in de Nederlanden het faillissement aan,⁶¹ waarna hen door de vorstelijke administratie een uitgebreid saneringsprogramma opgelegd werd.⁶² Net als in Gent enkele jaren eerder, werd in elk van deze steden een aantal *ghecommitteerden* aangesteld, doorgaans drie of zes, die tijdelijk het financieel beheer van de stad in handen kregen. Daarbij werden ook telkens aparte kassen in het leven geroepen voor het aflossen van de renten en werden deze met eigen inkomstenbronnen gevoed. Net als in Gent kon de keuze voor directe, dan wel indirecte belastingen, daarbij aanleiding geven tot hevige sociale en politieke commotie.⁶³ De sterk gelijkende manier waarop deze saneringspogingen ondernomen werden én het feit dat ze bijna alle aanvingen in 1492-1494, doen vermoeden dat ze vanuit het centrale staatsbestel gecoördineerd werden.

Hoewel de gelijkenissen tussen deze saneringspogingen en het financiële beleid dat door het particularistische bestuur van 1477-1479 in Gent gevoerd werd, duidelijk zijn, moeten twee cruciale verschilpunten onderstreept worden. Allereerst is er de chronologie. Terwijl de saneringsoperaties in de andere steden in de Nederlanden pas vanaf het aan de macht komen van Filips de

59. SAG 406/9 (ongefolieerd, maart-augustus 1479).

60. Fris, 'Het oproer', 98-111.

61. Onder meer Amsterdam, Dordrecht, Haarlem, Brugge, 's-Hertogenbosch, Leuven en Leiden.

62. M. van der Heijden, *Geldschieters van de stad. Financiële relaties tussen stad, burgers en overheden 1550-1650* (Amsterdam 2006) 69; R. van Uytven, *Stadsfinanciën en stadseconomie te Leuven* (Brussel 1961) 224-239; B. Blondé, 'De saneringspogingen van de Bossche stadsfinanciën in de eerste helft van de 16de eeuw: spiegel van een politieke, sociale en economische realiteit?', *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België* 172 (1990) 65-75, aldaar 67-68; J. Hanus, *Pecunia Nervus Rerum. Renteniërs en de publieke kredietmarkt te 's-Hertogenbosch (eerste helft 16e eeuw)* (Licentiaatsverhandeling Geschiedenis Universiteit Antwerpen 2005) 69-71. Een specifiek op deze problematiek gerichte studie met een comparatieve benadering ontbreekt vooralsnog.

63. Over deze problematiek in 's-Hertogenbosch: Blondé, 'De saneringspogingen', 71-72.

Schone in 1492 plaats grepen, vond de Gentse saneringspoging al in 1479 plaats en impliciet eigenlijk al deels in 1477. Nog belangrijker om op te merken, is echter dat deze saneringspoging niet uitging en zelfs niet ondersteund werd vanuit de centrale overheid, maar juist door een zogenaamd particularistisch, anticentralistisch gezinde stadsmagistraat gerealiseerd werd. Deze vaststelling bewijst op zijn minst dat het stedelijke bestuursniveau op het einde van de middeleeuwen niet noodzakelijk aan dynamiek had ingeboet en in plaats van achter het staatsniveau aan te hollen, er precies op vooruit liep. Het valt zelfs niet uit te sluiten dat het precies de Gentse saneringsplannen waren die deels aan de basis lagen van de operaties die enkele jaren later in opdracht van Filips de Schone uitgevoerd werden in tal van andere Nederlandse steden. Het is door zijn jeugdige leeftijd weinig waarschijnlijk dat de persoon van Filips de Schone zelf door zijn lange aanwezigheid te Gent in de jaren na de doorvoering van het financieel hervormingsprogramma verantwoordelijk was voor het overnemen van deze aanpak in latere jaren.⁶⁴ Maar los van de persoon van Filips zelf, waren verschillende van zijn raadgevers wellicht niet onbekend met de Gentse bestuurlijke situatie. Welke invloed kon bijvoorbeeld uitgaan van de bekende jurist en Gentenaar Filips Wielant die tussen 1501 en 1519 vanwege Filips de Schone de controle over de sanering van de Haarlemse stadsfinanciën toebedeeld kreeg⁶⁵ en al actief betrokken was bij de realisatie van de Gentse saneringsplannen vanaf 1477?⁶⁶

Welke latere invloed de Gentse saneringspoging ook mag hebben gehad, succesvol was ze in geen geval. Vijftien jaar na de doorvoering ervan was de stedelijke schuldenberg immers, voornamelijk door 'onvoorziene' omstandigheden, met een factor drie toegenomen in plaats van teruggedrongen.⁶⁷ Twee mogelijke verklaringen dringen zich op. Aangezien de hele operatie uit-

64. Het belang van de persoon van Filips de Schone in de diverse saneringsoperaties van het einde van de vijftiende eeuw werd door Jord Hanus onderstreept (Hanus, *Pecunia nervus rerum*, 70-71), maar strookt niet met het beeld dat algemeen bestaat van diens persoonlijke inbreng in het bestuur: J.-M. Cauchies, "'Croit conseil" et ses "ministres". L'entourage politique de Philippe le Beau (1494-1506)', in: A. Marchandisse en J.-L. Kupper, *A l'ombre du pouvoir* (Genève 2003) 385-405.

65. J. Buntinx, 'Filips Wielant', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek v* (Brussel 1972) kol. 1013; Van der Heijden, *Geldschietters*, 69.

66. Zo was het Filips Wielant die in 1477/78 in opdracht van het stadsbestuur bemiddelde bij Maximiliaan van Oostenrijk voor het verkrijgen van een nieuw octrooi voor de instelling van de nieuwe indirecte belasting op het enkel bier: SAG 400/26, f° 101r e.v. Hij kreeg voor zijn rol daarin vanwege de stad 2.496 d.gr. uitgekeerd. Naast Filips Wielant kan ook nog gewezen op de rol die Jérôme Lauwerin en Philippe de Bourgogne-Beveren vervulden in de raad van Filips de Schone, terwijl zij ten tijde van de opstand actief betrokken waren geweest bij de organisatie van de Vlaamse regentschapsraad: Cauchies, 'Croit conseil', 404-405.

67. In augustus 1478 bedroeg de waarde van de achterstallen op de rentebetalingen 1.127.087 d.gr., terwijl dit in august 1495 aangegroeid was tot 3.735.361 d.gr. SAG 400/26 en SAG charter 94/789. Zie ook Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 343, tabel IV.1.2.

ging van een uitgesproken particularistisch stadsbestuur, bleef hulp vanwege de vorst uiteraard uit. Bij de saneringspogingen in de andere steden op het einde van de eeuw was die laatste daarentegen wél nadrukkelijk aanwezig. De vorstelijke administratie kon in zulke gevallen bijvoorbeeld ingrijpen door externe curatoren aan te stellen die noodzakelijke maatregelen konden opleggen die de privileges van de lokale elite bedreigden. Daarnaast speelde de vorst ook een belangrijke rol door het uitschrijven van zogenaamde *atterminatiebrieven* die tijdelijk de stad ontsloegen van haar plichten tot terugbetaling van de uitstaande schulden. Dergelijke tijdelijke schuldkwijtingen stelden de financiële hervormers in staat eerst de financiën structureel te saneren zonder daarbij gehinderd te worden door de uitwassen van het arrestatierecht.⁶⁸ De afwezigheid van vorstelijke steun kan bij de Gentse saneringspoging van 1479 dus mee aan de basis gelegen hebben van het beperkte succes ervan.

Een tweede mogelijke verklaring valt te vinden in de woelige politieke situatie van het ogenblik. Door de opeenvolgende regimewissels en de aanhoudende burgeroorlogen tot 1492 was er een groot gebrek aan bestuurlijke continuïteit en rust in de Gentse stadsfinanciën. Vooral onder de uitzonderlijke oorlogsuitgaven in de jaren 1488-1492 en de zware hertogelijke repressie na de Vrede van Cadzand, bleek het onmogelijk de Gentse financiën in evenwicht te houden. Zelfs na de terugkeer van de rust in 1492 bleek de stad niet in staat haar schulden af te lossen.⁶⁹ Ditmaal kon de stad wel op, soms gedeeltelijke, *atterminatiebrieven* vanwege de vorst rekenen, maar de zware boetebetalingen en slechte economische omstandigheden veroorzaakten een nog aangroeiende schuldenberg.

Chronologie

In de loop van de vijftiende eeuw vond in de Gentse stadsfinanciën een sterke budgetvergroting plaats. Deze evolutie naar steeds hogere inkomsten en uitgaven gebeurde niet geleidelijk, maar werd door toedoen van enkele cruciale politieke gebeurtenissen, zowel endogeen als exogeen, sterk geforceerd. De Vrede van Gavere van 1453 vormde daarin een determinerende stap. Met behulp van dit dictaat slaagde de vorst erin de stedelijke uitgaven in zijn voordeel tot ongekende hoogtes te doen stijgen, terwijl door de verhoogde indirecte belas-

68. Dit arrestatierecht vloeit rechtstreeks voort uit het feit dat de stedelijke renten verkocht werden met het volledige stedelijke 'corpus' als onderpand. Tot dat corpus behoorden alle inwoners van de stad en hun bezittingen, waardoor bij een in gebreke blijvende uitbetaling vanwege de stad, schuldeisers het recht hadden willekeurige poorters van die stad gevangen te zetten tot wanneer zij het hun verschuldigde bedrag werd terugbetaald. Zie daarover Van der Heijden, *Geldschietters*, 130 en Hanus, *Pecunia nervus rerum*, 34-35.

69. SAG 406/5, 400/26, 406/11, 406/12, 406/14 en charter 94/789. Een overzicht in Ryckbosch, Tussen Gavere en Cadzand, 341.

tingen toch een zekere financiële ademruimte gelaten werd aan het nieuwe, vorstelijk gezinde, regime van de stad om zich te vestigen. Deze politieke elite werd tevens, als gevolg van de drastische vermindering van haar beloning en het uitschakelen van de grote invloed van de ambachtsmilieus, uit een steeds smallere sociaaleconomische basis gerekruteerd. Na een kortstondige particularistische opstand in 1467, die voornamelijk fiscale gronden had, voerde Karel de Stoute een nieuwe repressiepolitiek door volgens dezelfde krachtlijnen die al in de Vrede van Gavere te onderscheiden waren: een versmalling van de Gentse politieke top en een belastingsverhoging die de stad moest toelaten meer stedelijk kapitaal naar de centrale staat over te brengen.

De ingrijpende veranderingen in Gent vielen bij grote delen van de bevolking uiteraard niet in goede aarde. De enorme fiscale last die via de consumptiebelastingen regressief over de bevolking gespreid werd, in combinatie met een smalle groep bevoorrechten die van medewerking met de centrale staat profiteerden en een politiek systeem met bredere basis van geprivilegieerden vervangen had, vormden een uitgelezen voedingsbodem voor aanhoudende sociale en politieke onrust. Ondertussen kwamen de buitengewone uitgaven ten voordele van de vorst tijdens de regering van Karel de Stoute tot een nieuw hoogtepunt, waardoor de renteverkopen ten laste van de stad nog toenamen. Ondanks de steeds toenemende schuld diende de meest omstandig uitgeschreven besparingspoging uit deze periode – de *restrictie* van 1469 – bijna uitsluitend politieke belangen, in plaats van financiële. Aan de vooravond van de slag bij Nancy, in 1477, slokten de betalingen aan annuïteiten meer dan de helft van de totale inkomsten van de stad op.

Onder de regering van Karel de Stoute was Gent politiek, sociaal en financieel bijzonder zwaar onder druk gezet. De in deze periode opgestapelde frustraties kregen vanaf 1477 een uitlaatklep. In de politieke strijd die na de dood van Karel de Stoute in Gent losbarstte, slaagde de particularistisch gezinde tendens erin om de sociale ontevredenheid die door een jarenlang drukkende fiscaliteit aangewakkerd was, te kanaliseren en tegen haar politieke vijanden te richten. Het hertogelijk gezinde politieke netwerk verdween te Gent bijna volledig van het toneel.⁷⁰ Hoewel dit nieuwe stadsbestuur de schuld voor de hoge fiscaliteit wel in de schoenen van de oude machthebbers kon schuiven, was zij niet in staat om het probleem van de hoge schuldenlast – en dus ook het probleem van de hoge fiscaliteit – effectief te verhelpen. De terugkeer naar de situatie van vóór Gavere was dus noodgedwongen onvolledig: enkele *cueillotes* werden afgeschaft, maar de twee voornaamste bleven bestaan. In 1479 volgde een nieuwe fiscale reorganisatie om aan het schuldprobleem het hoofd te bieden. Daarbij werd een opmerkelijke sociale middenweg bewandeld: de laagste sociale klassen van de stad werden grotendeels ontlast, terwijl tegelijkertijd evenredige directe belastingen ingesteld werden die verhou-

70. Haemers, *Ende hevet tvolc*, 510-511.

dingsgewijs zwaarder op de gegoede groepen van de samenleving wogen. Het particularistische stadsbestuur van na 1477 demonstreerde duidelijk zowel de wil om de rentelast van de stad af te bouwen, als om dit op een relatief sociaal progressieve manier te doen. Toch faalde ze in beide betrachtingen, doordat enerzijds de politieke omstandigheden, en dan voornamelijk de oorlog met Frankrijk, zich niet leenden tot een succesvolle saneringsoperatie en anderzijds het sociaal progressieve karakter van de hervormingen al na enkele jaren sterk teruggeschoefd werd. Door het uitblijven van zware buitengewone betalingen aan de vorst, betekende deze periode echter toch een fase van herademing voor de stadskas.

Het financiële beleid zoals dat in de periode 1477-1485 gevoerd werd, zou als een uiting van het zogenaamde Arteveldemodel bestempeld kunnen worden. Het nieuwe bestuur kon of wilde niet zonder de steun van haar achterban besturen en verbeterde wellicht de levensomstandigheden van de meerderheid van de bevolking in de stad, maar was in essentie steeds gericht op het afschermen van de belangen van de eigen sociaal-politieke groep.

De machtsovername van Maximiliaan van Oostenrijk in 1485 betekende een radicale breuk met het particularistische financiële beleid van voordien. De buitengewone uitgaven klommen in een mum van tijd naar uitzonderlijke hoogtes en overtroffen zelfs deze uit de periode van Karel de Stoute, terwijl ondertussen voor het eerst opnieuw renteverkopen georganiseerd werden. Het contrast met het onderhandelde en moeizaam verkregen financiële evenwicht uit de jaren voordien was totaal. Een nieuwe opstand bracht in 1487 opnieuw een particularistisch gezind stadsbestuur aan de macht. Het financiële beleid tijdens deze tweede regentschapsraad in de jaren 1487-1492 kan echter moeilijk nog als erfgenaam worden gezien van het beleid dat in de periode 1477-1484 gevoerd werd. Vrijwel uitsluitend gericht op militaire expansie en tot het ene zware financiële offer na het andere gedwongen, was er voor een beleid van besparing, zuivering en financieel evenwicht geen plaats meer.

De Vrede van Cadzand van juli 1492 betekende voor Gent in heel wat opzichten een terugkeer naar het regime van 1453-1477. Om aan de zware boetebetalingen ten voordele van de aartshertog tegemoet te komen, was de stad verplicht tot het uiterste te gaan: er werden grootschalige leningen aangegaan, uitzonderlijke directe belastingen werden ingesteld en ook enkele indirecte belastingen werden verhoogd of nieuw ingesteld.⁷¹ De schuldenberg van de stad had ondertussen reusachtige proporties aangenomen. De financiële structuur die in 1477-1479 opgezet was, met gebruik van een afzonderlijke

71. Zie over al deze maatregelen voornamelijk M. Boone, M. Dumon en B. Reusens, *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503* (Kortrijk 1981) 94-136; W.P. Blockmans, 'Peilingen naar de sociale structuren', in: *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14de en 15de eeuw* (Heule 1971) 215-262.

rentekas en drie *ghecommitteerden* die naast de *tresoriers* functioneerden, bleef ook na 1492 van kracht en hielp de stad wellicht, ondanks alle zware lasten, nog net boven water te blijven.

Besluit

Allereerst valt op hoezeer het financiële beleid mede de inzet van de politieke conflicten in deze periode vormde. De tweedeling van de laatmiddeleeuwse stedelijke politiek in enerzijds een particularistische partij en anderzijds een partij die de vorstelijke centralisatie gunstig gezind was, had duidelijke bestuurlijke, financiële en zelfs sociale consequenties. Elk regime dat aan de macht kwam zorgde voor een grondig verschillend financieel beleid, waarvan de krachtlijnen zich voornamelijk rond (a) de finaliteit van de buitengewone uitgaven, (b) de fiscaliteit en (c) het schuldbeleid aftekenden.

Toch moeten we de beleidsverschillen tussen de particularistische en centralistische tendensen in de Gentse politiek enigszins nuanceren. Naast de verschillen, vallen immers ook enkele gelijkenissen op in het optreden van de Gentse bestuurders over de regimewissels heen. Zowel bij de meer particularistische, als bij de eerder centralistisch gezinde stadsmagistraten betreft het regimes waarin de bestuurlijke elite een politiek voerde die sterk het politieke zelfbehoud van de eigen groep behartigde, getuige daarvan bijvoorbeeld de consequente vernauwing van de sociaaleconomische rekruteringsbasis van het politiek personeel.

Concentreren we ons dan toch op de verschillen tussen particularistische en centralistische besturen, dan valt op dat voornamelijk het particularistisch gezinde regime dat tussen 1477 en 1484 te Gent aan de macht was, een grote dynamiek op financieel vlak tentoon spreidde. Centraal daarin stond een vernieuwende aanpak van de schuldenlast en een duidelijke sociale zorg op fiscaal vlak die tot experimenten met permanente hoofdelijke belastingen leidde. We kunnen dit beleid beschouwen als een manifestatie van het Arteveldemodel op financieel vlak. Dit op sanering gerichte beleid tijdens een periode van opstand tegen het centrale gezag contrasteert scherp met de bijna roekeloze schuldopbouw tijdens de meer centralistisch gezinde regimes, voornamelijk in de periode 1453-1477. Het is deze voortschrijdende aangroei van de schuldenberg die in alsmaar toenemende mate de beleidsopties van de nieuwe stadsbesturen ging beperken. In 1477 waren de mogelijkheden tot financiële hervorming voor het particularistische stadsbestuur al behoorlijk ingeperkt en we kunnen aannemen dat naarmate de schuldenberg van de stad nog in omvang toenam, de concrete verwezenlijkingen die een opstandig regime tentoon kon spreiden, nog verder verminderden. Wellicht vinden we hier één van de redenen waarom de Vlaamse stedelijke opstandigheid vanaf de zestiende eeuw duidelijk aan vaart minderde: de concrete oplossingen die

de zogenaamd particularistische strekking kon aanbrengen, werden immers hoe langer hoe moeilijker te verwezenlijken. Voor het vorstelijke centraliseringsstreven vormde dit een welkome gelegenheid om de financiële en politieke greep op de grote steden te verhogen.

Over de auteur

Wouter Ryckbosch (1984) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Gent, waar hij zijn licentiaatsdiploma behaalde met een verhandeling over de Gentse stadsfinanciën ten tijde van de regeringen van Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk. Sindsdien is hij verbonden aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis van de Universiteit Antwerpen, waar hij werkt op een project rond sociaaleconomische ongelijkheid in de vroegmoderne periode. Zijn voornaamste interessesfeer bevindt zich op het domein van de sociale en economische geschiedenis van de late middeleeuwen.

E-mail: wouter.ryckbosch@ua.ac.be